

**KORREKSIYA PSIXOLOGİYASI
ИСПРАВИТЕЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ
CORRECTIVE PSYCHOLOGY**

UOT 159.9.618.89

DİALİZ XƏSTƏLƏRİNDƏ PSIXOLOJİ DƏSTƏYİN ƏHƏMİYYƏTİ**Ceyhunə Ceyhun qızı Cəfərova***Xəzər Universitetinin magistrantı***ORCID:** 0009-0002-6924-6968**E-mail:** ceyhune555@icloud.com

Açar sözlər: dializ, xroniki böyrək çatışmazlığı, psixoloji dəstək, psixoloji rifah, həyat keyfiyyəti, müalicəyə uyğunlaşma.

Ключевые слова: диализ, хроническая почечная недостаточность, психологическая поддержка, психологическое благополучие, качество жизни, адаптация к лечению.

Key words: dialysis, chronic kidney failure, psychological support, psychological well-being, quality of life, adaptation to treatment.

Xroniki böyrək çatışmazlığı müasir səhiyyənin aktual problemlərindən biridir və onun idarə olunmasında dializ mühüm yer tutur. Dializ bir çox xəstə üçün həyatı zəruri prosedur olsa da, müntəzəm seanslar, həyat tərzində dəyişikliklər, fiziki yorğunluq və sosial məhdudiyyətlər psixoloji gərginliyi artırır. Bu səbəbdən dializ alan şəxslərin yalnız fiziki deyil, psixoloji ehtiyaclarının da nəzərə alınması vacibdir. Həyəcan, ruh düşkünlüyü və sosial təcrid hallarının geniş yayılması psixoloji dəstəyin aktuallığını artırır.

Dializ müalicəsi alan xəstələrin psixoloji vəziyyəti çox vaxt onların gündəlik həyat üzərində nə qədər nəzarət hiss etdikləri ilə bağlı olur. Ev şəraitində aparılan dializ və peritoneal dializ xəstələrə daha çox müstəqillik verdiyi üçün onların həyat keyfiyyətində və ümumi rifahında daha müsbət dəyişikliklər müşahidə olunur [1]. Müalicənin xəstəxanaya davamlı bağlılıq yaratması isə bəzi xəstələrdə sərbəstlik hissini azaldır və bu, psixoloji yüklənməni artırır. Dializlə yaşama təcrübəsini araşdıran ədəbiyyat da göstərir ki, bu proses yalnız tibbi prosedur kimi deyil, insanın sosial həyatı, daxili dünyası və gündəlik uyğunlaşması ilə sıx bağlı olan bir yaşam təcrübəsidir [14]. Buna görə psixoloji dəstək dializ xəstələrinin müalicəsində əlavə bir sahə kimi deyil, ümumi qayğının vacib hissəsi kimi qəbul olunmalıdır.

Dializ müalicəsi xəstənin gündəlik həyatında ciddi dəyişikliklər yaradır və çox vaxt emosional gərginlik, asılılıq hissi, gələcəklə bağlı narahatlıq və psixoloji yorğunluqla müşayiət olunur. Bu səbəbdən dializ alan şəxslərdə psixoloji rifah daha həssas hesab olunur [13]. Bu yük yalnız xəstə ilə məhdudlaşmır, çünki dializ ailə üzvləri və qayğı göstərən yaxınlardan da davamlı iştirak, gündəlik nəzarət və praktiki məsuliyyət tələb edir [7]. Dərmanların izlənməsi, qidalanmanın təşkili, gigiyena qayğısı və müalicə ilə bağlı təhlükəsizlik məsələləri onların öz rifahına da mənfi təsir göstərə və ailədaxili emosional gərginliyi artırmaqla bilər [7]. Buna görə dializ sahəsində psixoloji dəstək həm xəstəni, həm də ailəni əhatə edən yanaşma kimi nəzərdən keçirilməlidir. Qrup dəstəyi, maarifləndirmə, uyğunlaşma bacarıqları və özünəqayğıya yönəlmiş

müdaxilələr bu baxımdan faydalı hesab olunur [7]. Bu yanaşma xəstənin psixoloji vəziyyətinin stabilizasiyasına və müalicə prosesinin daha sağlam qəbuluna kömək edə bilər [13, 7].

Mövcud tədqiqatlar göstərir ki, dializ xəstələrinə göstərilən psixoloji dəstək onların emosional vəziyyətinə və həyat keyfiyyətinə müsbət təsir göstərir. Sosial dəstəyin yüksək olması xəstələrdə depressiv əlamətlərin azalması və psixoloji rifahın daha yaxşı səviyyədə qorunması ilə əlaqələndirilir [12]. Eyni zamanda psixososial müdaxilələrin, o cümlədən strukturlaşdırılmış psixoloji yardımın və uyğunlaşma bacarıqlarını gücləndirən proqramların xəstələrin ruh halına, müalicəyə münasibətinə və ümumi rifah hissəsinə müsbət təsir göstərdiyi bildirilir [3]. Sistemli icmallarda da bu istiqamətdə oxşar nəticələr qeyd olunur və psixoloji dəstəyin dializ xəstələrinin kompleks müalicə yanaşmasının vacib hissələrindən biri olduğu vurğulanır [2].

Dializ xəstələrinə göstərilən psixoloji dəstək adətən bir neçə mənbənin birgə iştirakı ilə formalaşır. Ailə üzvləri və yaxın qayğı göstərən şəxslər gündəlik müalicə rejiminin izlənməsi, qidalanma və dərman nəzarəti, eləcə də emosional dayaq baxımından mühüm yer tutur; bu səbəbdən onların iştirakı xəstənin uyğunlaşmasına kömək etsə də, özlərinin də əlavə dəstəyə ehtiyacı yaranı bilər [7]. Dializ şöbəsində çalışan tibb bacıları və digər renal mütəxəssislər isə xəstə ilə davamlı təmasda olduqları üçün yorğunluq, gərginlik və gündəlik çətinliklərin artmasını daha tez hissə edə bilərlər, buna görə dinləmə, izah etmə və dəstəkləyici ünsiyyət onların rolunun vacib hissəsinə çevrilir [16, 11]. Peşəkar psixoloji yardım da bu çərçivədə xüsusi əhəmiyyət daşıyır, çünki dializ zamanı tətbiq olunan strukturlaşdırılmış psixoloji müdaxilələrin depressiv əlamətlərin azalmasına və həyat keyfiyyətinin yaxşılaşmasına kömək etdiyi göstərilmişdir [3].

Dializ xəstələrində həyəcan, stres və ruh düşkünlüyü kimi hallar tez-tez müşahidə olunur və bu zaman mənəvi dayaq da psixoloji vəziyyətə təsir edən amillərdən biri sayılır. Araşdırmalar göstərir ki, insanın mənəvi rifah hissi gücləndikcə emosional gərginliklə mübarizə aparmaq daha mümkün olur və psixoloji vəziyyət daha sabit qalır [15]. Bununla yanaşı, xəstənin öz təcrübəsinin dinlənilməsi və onun baxış bucağının nəzərə alınması da böyük əhəmiyyət daşıyır, çünki keyfiyyətli yardım üçün xəstənin nə yaşadığını anlamaq vacibdir [14]. Bu yanaşma xəstənin özünü daha yaxşı başa düşülmüş hiss etməsinə, müalicəyə daha sakit münasibət göstərməsinə və gündəlik çətinliklərə uyğunlaşmasına kömək edə bilər [1].

Dializ xəstələrində psixoloji gərginliyin vaxtında görünməməsinin əsas səbəblərindən biri onun gündəlik müalicə ilə qarışdırılaraq adi hal kimi qəbul edilməsidir. Yorğunluq, yuxu pozuntusu, iştahasızlıq və enerjisizlik kimi şikayətlər həm depressiv vəziyyətin əlaməti ola bilər, həm də böyrək çatışmazlığı və dializlə əlaqəli fiziki yükün bir hissəsi kimi yozula bilər; bu isə psixoloji qiymətləndirməni çətinləşdirir [8]. Digər tərəfdən, bəzi xəstələr öz emosional çətinliklərini ayrıca problem kimi təqdim etməzlər, çünki əlavə dərman qəbul etmək istəməzlər, antidepressantların təsirindən çəkinirlər və ya yaşadıkları vəziyyəti kifayət qədər ciddi saymırlar [6]. Bu səbəbdən müntəzəm psixoloji qiymətləndirmə dializ xidmətinin sabit hissəsi kimi təşkil edildikdə daha faydalı olur; xüsusilə xəstə ilə hər seansda təmasda olan dializ tibb bacıları emosional dəyişiklikləri daha erkən sezmə və lazım gəldikdə əlavə dəstəyə yönləndirmədə mühüm rol oynaya bilərlər [17].

Dializ xəstələri üçün psixoloji dəstəyin gündəlik müalicə prosesinə daxil edilməsi ən real şəkildə dializ seanslarının gedişində təşkil olunduqda mümkün görünür. Depressiya skrininqi ilə bağlı sistemli icmal böyrək çatışmazlığı olan xəstələrdə qısa və tətbiqi asan alətlərdən istifadə oluna biləcəyini, Beck Depression Inventory II-nin isə ən geniş öyrənilmiş vasitələrdən

biri olduğunu göstərir [9]. Daha yeni bir tədqiqat da skrininqin dializ mərkəzinin özündə aparılmasının və şübhəli halların həmin mühitdə əlavə qiymətləndirilməsinin psixoloji yardımın əlçatanlığını artırdığını bildirir [10]. Bu yanaşma xəstənin əlavə qəbul axtarmadan və müalicə ritmindən ayrılmadan daha erkən dəstək almasına imkan verir. Hemodializ xəstələri ilə aparılmış müdaxilə tədqiqatında da seanslara uyğunlaşdırılmış psixososial yardımın depressiv əlamətlərə, həyat keyfiyyətinə və müalicəyə münasibətə müsbət təsir göstərdiyi qeyd olunur [3].

Dializ xəstələrinə göstərilən psixoloji dəstəyin erkən başlanması xüsusilə müalicəyə keçid dövründə vacib görünür, çünki dializə başlamaq və ya bir üsuldən digərinə keçmək xəstənin gündəlik həyatında, özünə nəzarət hissində və gələcəklə bağlı gözləntilərində nəzərəcarpacaq dəyişiklik yaradır [4]. Müalicənin ilk aylarında bütün xəstələrin ehtiyacları eyni olmur. Evdə hemodializ və ya peritoneal dializ alan insanlar daha çox müstəqillik və gündəlik rejim üzərində çeviklik hiss edə bildikləri üçün onların psixoloji ehtiyacları mərkəzdaxili hemodializ alan xəstələrdən fərqli ola bilər. Bu fərq dəstəyin standart qaydada deyil, seçilmiş dializ üsuluna uyğun qurulmasının daha məqsəduyğun olduğunu göstərir [1]. Fərdiləşdirmə məsələsi yalnız müalicə forması ilə məhdudlaşmır. Xəstənin stresslə necə mübarizə apardığı da nəzərə alınmalıdır, çünki problem yönümlü coping strategiyalarından daha çox istifadə edən və depressiv əlamətləri daha az olan şəxslərdə həyat keyfiyyəti daha yaxşı qiymətləndirilmişdir; bu müşahidə psixoloji yardımın hər xəstəyə eyni məzmununda təqdim edilməsinin kifayət etmədiyini, məsləhət və dəstəyin xəstənin uyğunlaşma tərzinə görə seçilməsinin daha faydalı ola biləcəyini göstərir [5].

Dializ xəstələrində psixoloji dəstəyin faydası strukturlaşdırılmış müdaxilələrdə daha aydın görünür. Hemodializ xəstələri ilə aparılmış bir tədqiqatda seans vaxtına uyğunlaşdırılmış psixososial proqram depressiv əlamətlərin azalması, həyat keyfiyyətinin yaxşılaşması və müalicəyə daha sabit münasibətlə əlaqələndirilmişdir [3]. Sistemli icmal və meta-analizlər də göstərir ki, psixoloji dəstək, relaksasiya və psixotəhsilyönlü müdaxilələr hemodializ alan yetkinlərdə həyəcan və depressiyanı azalda, həyat keyfiyyətinə isə müsbət təsir göstərə bilər [2]. Psixotəhsil müdaxilələri üzrə ayrıca meta-analiz də qısa və orta müddətli izləmədə emosional vəziyyət və həyat keyfiyyəti baxımından faydalı nəticələri təsdiqləyir [18]. Bu nəticələr psixoloji dəstəyin dializ müalicəsində praktik əhəmiyyətini göstərir.

Beləliklə, dializ xəstələrində psixoloji dəstək müalicənin kənarında qalan bir məsələ kimi deyil, gündəlik renal qayğının planlaşdırılmış hissəsi kimi nəzərdən keçirilməlidir. Mövcud tədqiqatlar göstərir ki, emosional çətinliklər çox vaxt yorğunluq, yuxu pozuntusu və ümumi halsızlıq kimi şikayətlərin arxasında görünməz qala bilər, bu səbəbdən müntəzəm psixoloji qiymətləndirmə və seanslara uyğunlaşdırılmış yardım daha erkən mərhələdə müdaxilə imkanını yaradır [8, 9]. Xəstənin seçdiyi dializ üsulu, ailə dəstəyi, mübarizə strategiyaları və müalicəyə uyğunlaşma tərzini bir-birindən fərqləndirən üçün psixoloji yardımın da fərdiləşdirilməsi vacibdir və bu yanaşmanın həyat keyfiyyəti, emosional sabitlik və müalicəyə münasibət baxımından daha faydalı nəticələr verdiyi göstərilmişdir [1, 3]. Bu baxımdan dializ mərkəzlərində qısa skrininq, tibb personalının erkən müşahidəsi, ehtiyac olduqda psixoloqa yönləndirmə və ailənin məlumatlandırılması birgə tətbiq edildikdə psixoloji rifahın qorunması üçün daha real və davamlı model formalaşa bilər [7, 2].

Problemin aktuallığı. Dializ müalicəsi alan xəstələrdə uzunmüddətli terapiya, həyat tərzində dəyişikliklər və sosial məhdudiyyətlər psixoloji gərginliyin yaranmasına səbəb olur. Bu

baxımdan psixoloji dəstəyin onların emosional vəziyyəti, həyat keyfiyyəti və müalicəyə uyğunlaşması üzərində təsirinin araşdırılması müasir tibb və psixologiya baxımından aktualdır.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə dializ xəstələrində psixoloji dəstək yalnız ümumi yardım forması kimi deyil, emosional rifahın qorunması, gizli psixoloji çətinliklərin vaxtında aşkar edilməsi və müalicəyə uyğunlaşmanın gücləndirilməsi ilə əlaqəli kompleks yanaşma kimi təqdim olunur. Psixoloji dəstəyin ailə, tibb personalı və peşəkar yardımın qarşılıqlı iştirakı ilə formalaşan çoxmənəbli proses olması xüsusi olaraq əsaslandırılır.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədə irəli sürülən müddəalar dializ mərkəzlərində psixoloji qiymətləndirmənin təşkili, xəstələrin erkən mərhələdə dəstəyə yönləndirilməsi, tibb personalının müşahidə və ünsiyyət bacarıqlarının gücləndirilməsi, eləcə də ailələrin məlumatlandırılması prosesində tətbiq oluna bilər. Bu yanaşma dializ xəstələrinin psixoloji rifahının qorunmasına və müalicə prosesinə daha sabit uyğunlaşmasına praktik əsas yaradır.

Ədəbiyyat

1. Antoun, J., Brown, D. J., Jones, D. J. W., Clarkson, B. G., Shepherd, A. I., Sangala, N. C., Lewis, R. J., McNarry, M. A., Mackintosh, K. A., Mason, L., Corbett, J., & Saynor, Z. L. Exploring patients' experiences of the impact of dialysis therapies on quality of life and wellbeing. *Journal of Renal Care*, 49(1), p.15–23. 2023.
2. Barello, S., Anderson, G., Acampora, M., Bosio, C., Guida, E., Irace, V., Guastoni, C. M., Bertani, B., & Graffigna, G. The effect of psychosocial interventions on depression, anxiety, and quality of life in hemodialysis patients: A systematic review and a meta-analysis. *International Urology and Nephrology*, 55(4), p.897–912. 2023.
3. Cukor, D., Ver Halen, N., Asher, D. R., Coplan, J. D., Weedon, J., Wyka, K. E., Saggi, S. J., & Kimmel, P. L. Psychosocial intervention improves depression, quality of life, and fluid adherence in hemodialysis. *Journal of the American Society of Nephrology*, 25(1), p.196–206. 2014.
4. Dumaine, C. S., Fox, D. E., Ravani, P., Santana, M. J., & MacRae, J. M. Health related quality of life during dialysis modality transitions: A qualitative study. *BMC Nephrology*, 24(1), p.282. 2023.
5. Erbay, E., Arslan, K., Hatipoğlu, E., & Yildirim, T. The quality of life, depression levels and coping styles of patients on kidney transplant waiting list. *Social Work in Public Health*, 36(4), p.432–447. 2021.
6. Farrokhi, F., Abedi, N., Beyene, J., Kurdyak, P., & Jassal, S. V. Patient-perceived barriers to a screening program for depression: A patient opinion survey of hemodialysis patients. *Clinical Kidney Journal*, 10(6), p.830–837. 2017.
7. Hovadick, A. C., Jardim, V. R., Paúl, C., Pagano, A., Reis, I., & Torres, H. Interventions to improve the well-being of family caregivers of patients on hemodialysis and peritoneal dialysis: A systematic review. *PeerJ*, 9, e11713. 2021.
8. Kimmel, P. L. Depression in patients with chronic renal disease: What we know and what we need to know. *Journal of Psychosomatic Research*, 53(4), p.951–956. 2002.
9. Kondo, K., Antick, J. R., Ayers, C. K., Kansagara, D., & Chopra, P. Depression screening tools for patients with kidney failure: A systematic review. *Clinical Journal of the American*

Society of Nephrology, 15(12), p.1785–1795. 2020.

10. Kubanek, A., Renke, M., Godlewska, B. R., Paul, P., Przybylak, M., Kowalska, A. S., Wąż, P., Błaszczyk, M., Macul-Sanewska, A., Rutkowski, P., Czarnacka, K., Bednarski, K., & Grabowski, J. Screening for depression in chronic haemodialysis patients as a part of care in dialysis setting: A cross-sectional study. *Frontiers in Psychiatry*, 15, 1410252. 2024.

11. Marcussen, J., Madsen, R., Bonner, A., & Agerskov, H. Perceptions of haemodialysis nurses regarding patients' and families' loss and grief. *Journal of Renal Care*, 50(3), p.223–231. 2024.

12. Pan, K.-C., Hung, S.-Y., Chen, C.-I., Lu, C.-Y., Shih, M.-L., & Huang, C.-Y. Social support as a mediator between sleep disturbances, depressive symptoms, and health-related quality of life in patients undergoing hemodialysis. *PLOS ONE*, 14(4), e0216045. 2019.

13. Petrie, K. Psychological well-being and psychiatric disturbance in dialysis and renal transplant patients. *British Journal of Medical Psychology*, 62(1), p.91–96. 1989.

14. Polaschek, N. The experience of living on dialysis: A literature review. *Nephrology Nursing Journal*, 30(3), p.303–309, 313. 2003.

15. Senmar, M., Razaghpoor, A., Mousavi, A. S., Zarrinkolah, F., Esmaeili, F., & Rafiei, H. Psychological symptoms in patients on dialysis and their relationship with spiritual well-being. *Florence Nightingale Journal of Nursing*, 28(3), p.243–249. 2020.

16. van der Borg, W. E., Verdonk, P., de Jong-Camerik, J., & Abma, T. A. How to relate to dialysis patients' fatigue - perspectives of dialysis nurses and renal health professionals: A qualitative study. *International Journal of Nursing Studies*, 117, 103884. 2021.

17. Wilson, B., Spittal, J., Heidenheim, P., Herman, M., Leonard, M., Johnston, A., Lindsay, R., & Moist, L. Screening for depression in chronic hemodialysis patients: Comparison of the Beck Depression Inventory, primary nurse, and nephrology team. *Hemodialysis International*, 10(1), p.35–41. 2006.

18. Zhang, L., Zou, L., & Zhou, L. Effectiveness of psychoeducational interventions on psychological distress and health-related quality of life among patients with maintenance hemodialysis: A systematic review and meta-analysis. *Renal Failure*, 46(1), 2331613. 2024.

C.C.Cəfərova

Dializ xəstələrində psixoloji dəstəyin əhəmiyyəti Xülasə

Məqalədə dializ müalicəsi alan xəstələrdə psixoloji dəstəyin əhəmiyyəti emosional vəziyyət, həyat keyfiyyəti və müalicəyə uyğunlaşma baxımından nəzərdən keçirilir. Ədəbiyyat məlumatları psixoloji dəstəyin psixoloji rifahın qorunmasına və müalicə prosesinə uyğunlaşmanın güclənməsinə kömək etdiyini göstərir. Psixoloji yardımın dializ qayğısının vacib hissəsi kimi təşkili məqsədəuyğun hesab olunur.

Дж.Дж. Джафарова

**Значение психологической поддержки у пациентов, находящихся на диализе
Резюме**

Рассматривается значение психологической поддержки у пациентов, проходящих диализ, с точки зрения эмоционального состояния, качества жизни и адаптации к лечению. Данные литературы показывают, что психологическая поддержка способствует сохранению психологического благополучия и улучшает адаптацию к лечебному процессу. Организация психологической помощи как важной части диализной помощи считается целесообразной.

J.J. Jafarova

**The importance of psychological support in dialysis patients
Summary**

The importance of psychological support in patients undergoing dialysis is considered in terms of emotional state, quality of life, and adaptation to treatment. The literature shows that psychological support helps preserve psychological well-being and strengthens adaptation to the treatment process. The organization of psychological support as an important part of dialysis care is considered appropriate.

Redaksiyaya daxil olub: 17.04.2026